

Népi mozgalom, festészet, Sarló

Tallós-Prohászka István (1896–1974) művészete

Amikor a két háború közötti magyarországi, valamint csehszlovákiai és erdélyi magyar nemzetiségű népi mozgalmakra gondolunk, mindig az írók jutnak eszünkbe. Esetleg Kós Károly révén az építészet és grafika, Bartók Béla és Kodály Zoltán, Balla Péter és Muharay Elemér révén a zeneszerzés és táncművészet. Ritkán gondolunk arra, hogy a festők között keressük a népi mozgalom résztvevőit. Ha volt olyan festő, aki kötődött a szlovenszkói és magyarországi népi mozgalmakhoz, akkor az – főleg témaválasztásával – Tallós-Prohászka István. Az alábbi tanulmányban a Csallóközben született és a Mosoni-síkságon elhunyt művész életét mutatom be.

A „nulladik óra” – két sorsba vetítve

1919 januárjában a cseh csapatok bevonultak Pozsonyba, a korábbi koronázóvárosba, a rendi országgyűlések helyszínére. Az 1928–1934 között aktív szlovenszkói Sarló mozgalom egyik résztvevője, Peéry Rezső író, újságíró, esszéista az emigrációban írt könyvében így emlékezett a nagy napra, amely megváltoztatta a pozsonyi magyar és német lakosság életét: „1919 egyik január eleji napján mint kilencéves kislány a pozsonyi Szentháromság előtt álltam apám kezébe kapaszkodva, s úgy bámultam a Piactérről felfelé vonuló, eddig soha nem látott fegyveres csapatok hosszú-hosszú menetét. Az olasz alpesi vadászok vadonatúj egyenruhájában, sötétkék tányérsapkával és fácántollas szürke süvegben vonultak be öszvérek vontatta fegyveres osztagok kíséretében a csehszlovák légiók Pozsonyba. A Duna túlsó partján a magyar forradalmi karhatalom rekedt hangszórói a foglalások és elcsatolások nélküli béke mellett szóltak, és a hódítás joggalanságát hirdették.”¹ Peéry más alkalommal részt vett egy, a helyi

PAÁR ÁDÁM (1983) történész PhD, politológus (Méltányosság Politikaelemző Központ). Legutóbbi kötete: *A populisták (h)ősei* (2020).

1 Peéry Rezső: *Requiem egy ország részért*. (Molnár József emlékebeszédével) München, 1984, Aurora Könyvek, 37.

szociáldemokraták (magyarok, németek, szlovákok vegyesen) által rendezett tüntetésen az impériumváltás ellen, és csak az óvta meg a halálos szuronydöféstől a kilencéves gyermeket, hogy egy másik tüntető, egy fehér szakállas zsidó öregember rázuhant.² Ilyen körülmények között akár csodának is gondolhatjuk, hogy a fiatal Peéry a nemzetiségi béke, a Csehszlovákia létének realitásával való megbékélés támogatója lett – mert e minden bizonytalannal traumatizáló gyermekkori élménytől eltekintve pozsonyi diákként tapasztalnia kellett a konszolidálódó csehszlovák demokrácia másik arcát, az általános választójog megadásától kezdve az egyéni szabadságjogok biztosításáig, ugyanakkor látta az impériumváltás pusztító tagadásának kilátástalanságát.

De térjünk vissza 1919 sűrű januárjához! Míg a kilencéves kisfiú nézi elhűlve és félve a színes ruhába öltözött idegen csapatokat, az alatt az ősi koronázó várostól nem messze, a Duna túloldalán, a Moson megyei Magyaróváron egy huszonhárom éves fiatalember a Mosoni-Duna partján állva feltehetően nyugtalanul tekintgetett északra. Kicsi a távolság Pozsony és Magyaróvár (1939-től Mosonmagyaróvár) között. Pozsony és Mosonmagyaróvár között ma sincs nagy távolság: közúton, autóval 37, vonaton 24 perc alatt megtehető az út. Nem véletlen, hogy a 2000-es évek óta szívesen telepednek le szlovák állampolgárok Mosonmagyaróváron és a körülötte levő falvakban, s sokuk ingázik Pozsonyba. Persze, 1919-ben még hosszabb ideig tartott az utazás, hiszen keveseknek volt automobilja, a vonat lassabban közlekedett. S történelmi helyzetben, lélekben távolinak tűnt a nyugodt mosoni kisváros és a cseh csizmák taposta Pozsony! A fiatal rajzoló, a magyaróvári gyalogezred bakája alighanem elkeseredetten tekintett hazája, a Csallóköz irányába.

Peéry Rezső, a pozsonyi polgárfiú és Tallós-Prohászka István, a somorjai parasztleány akkor még nem ismerték egymást, így nem tudhatták, hogy jó másfél évtized múlva összefonódik sorsuk a szlovén nyelvű magyar fiatalok Sarló mozgalmában.

Eszmei és művészi útkeresés

De ki volt ez a rajzoló, akit parancsnokai a világháború idején – igen előrelátóan – fölmentettek a frontszolgálat alól Aba-Novák Vilmostal és más festőkkel egyetemben (amivel igen jót tettek a művészet számára)?

Élete párhuzamokat mutat Peéry Rezsőével: mindketten Pozsony megyéből származnak, a Sarlóban küzdenek a felvidéki magyarság jogaiért, majd 1947-től kezdve Mosonmagyaróváron élnek, és közös még az is, hogy nem tudnak gyökeret verni a városban, idegennek érzik a Mosoni-síkság központját. Míg Peéry ősei pozsonyi polgárok, az ő felmenői kézművesek és juhászok voltak. Apja asztalosmester. A történelmi Magyarország nemzetiségi viszonyait jellemzi,

² Molnár József: *Emlékezés Peéry József ravatala fölött*. In Peéry: i. m. VI.

hogy a Pozsony megyei, magyarok és szlovákok lakta Somorja polgári iskolájában tanulva egy magyarul beszélő román tanító, Damaszkisz Marián tanította, és ő volt a tanáregyéniség, aki elindította a fiatal a művészi pályán. A lelkiismeretes tanító fölismerte a fiú rajzkészségét. Még első osztályban tanult, amikor Damaszkisz már a negyedikesekkel együtt tanította. A továbbtanulásra nem volt esély, ezért a fiatalember a Pozsony megyei Malackán dolgozott telekkönyvi írnokként.³

Közbejött az I. világháború, és Prohászkat behívták katonának. Ám hadifestőként nem kellett az első vonalban harcolnia. Ekkor készültek első rajzai. 1917-ben a lévai hadikórházba került – szerencséjére, mert így kezébe került az *Érdekes Újság* rajzpályázata. Négy rajzzal pályázott, amelyek közül kettő meg is jelent az újságban. Ám nem sokáig örülhetett a sikernek, mert a pozsonyi helyőrségi gyalogezred tagjaként átvezényelték Magyaróvárra. Itt érte meg a Tanácsköztársaság kikiáltását. Ez volt a második hatalomváltás, amely egyenruhában találta, s a harmadik kormányzat is igényt tartott Prohászkaiban a katonára. A Tanácsköztársaság mindvégig idegen maradt Mosontól. Valószínűleg itt működött a 133 nap legunalmasabb direktóriuma. Egyetlen maradandó hatása e napoknak, hogy itt, Magyaróváron sóhajtozott a Duna-parton egy huszonhárom éves, rajzolni szerető vöröskatona, aki már alig várta, hogy a folyótól északra kiverjék a cseheket – ehelyett az Alföldre vezényelték.⁴

Előbb azt hitte, a csehek ellen védelmezheti meg a Magyaróvártól északra fekvő szülőföldjét, de ehelyett idegen tájra, az Alföldre vezényelték őket, a román hadsereg ellen. Katonaélményeiből származnak első rajzai (ha az *Érdekes Újság*ban megjelent karikatúrákat nem számítjuk): *Halász bácsi népfelkelő* (1918), *A Vörös Hadsereg előrenyomulása Csetneken át* (1919), *Pihenő vöröskatonák* (1919). A sok katonakép mellé becsúszott egy-egy rajz, amely már mutatta az érett tájfestő Prohászkat: *Kisbodaki falurészlet* (1919).⁵ Ám a románok ellen indított támadás összeomlott, s ez megpecsételte a fiatal rajzoló reményeit, hogy a proletárhatalom kikényszerítheti az ország újraegyesülését. Sőt, Prohászka megégette magát a Vörös Hadseregben való részvétellel, habár a jelek szerint ez nem akadályozta túlzottan magyarországi recepcióját, amikor már érett festőművész lett.

Vándorlás – a Dunántúltól a Tabánig

Prohászka román fogságba esett. Innen szabadulva, 1919 decemberében hazatért Somorjára. De nem sokáig maradt szülőföldjén, mert beiratkozott a budapesti Iparművészeti Főiskolába. Ezt rövid berlini tanulmányút követte, majd

3 Szij Rezső: *Tallós-Prohászka István*. Bp., 1979, Mosonmagyaróvári Városi Tanács, 5.

4 *Moson Megyei Lexikon*. Szerk. Kimlei Péter – Tuba László. Mosonmagyaróvár, 2008, Huszár Gál Városi Könyvtár, 210.

5 Szij: i. m. 12.

végig barangolta a Dunántúlt, vázlatkönyvével a hóna alatt, parasztházakban szállva meg. A népelettel való megismerkedés maradandó hatást gyakorolt rá. Később is szívesen idézte meg a paraszti élet apró-cseprő mindennapjait, örömeit és bánatait, valamint a néphagyományokat, népi rege- és mesealakokat. De ugyanúgy jól érezte magát a pesti Tabán apró házacskái között, mint a dunántúli parasztportákon és kisvárosok főterén. Éppúgy kedvesek lettek számára a tabáni kisvendéglők, mint a juhhodályok, a görbe utcák, mint az erdőrészetek. A Tabán utcarészleteit nagyrészt Tallós-Prohászka István rajzai és képei őrizték meg az utókor számára. 1926-ban egy családi tragédia történt: Nándor öccsét elkapta egy lendítőkerék. Prohászka megfestette az esetet, és a gép, mint fogalom, innentől kezdve félelmetes szimbólumként jelent meg képein.⁶

Állandó témája volt szülőföldje, a Csallóköz monda- és mesekincse, valamint a népi vallásosság, a babonák különös figurái. A *Kísértet*, a *Lángember*, a *Tüzes szekér*, *Kísértetmacskák*, *Az éjjeli őr és az ördög* című 1926-ban festett képei a borzongató háttértörténetből kibontott karikatúraszerű, olykor képregényekbe illő bizarr, nyugtalanító figuráikkal tanúskodnak a misztikus témák és a néphit iránti érdeklődéséről. A figurák a naiv művészet hatását viselik magukon.

Prohászka besorolása művészeti irányzatokba nem egyértelmű. Egyes értékelések expresszionista és kubista hatásokat fedeznek fel műveiben, ami alighanem a berlini útkereső évek befolyásának tulajdonítható.⁷ Szíj Rezső művészeti író, művelődéstörténész szerint az expresszionizmus és kubizmus mellett a naturalizmus hatott Prohászka-ra, hozzáteve, hogy a művész bizonyos fokig magán hordozza a naiv művészet ábrázolásmódját, főleg a tömegek érzékelése terén.⁸

Maga a „naiv művészet” persze nem illik minden tekintetben Prohászka-ra, hiszen az Iparművészeti Főiskola növendéke volt, és azt sem állíthatjuk, hogy minden korszakában jellemezte volna a rajz- és ecsetkezelését. Inkább a hatás-keltésben érzékelhető ez a tendencia, különösen a népi hiedelmek, mondák varázfiguráinak ábrázolása kapcsán. De a mesés témához önmagában illett az egyszerű vonalvezetés, a kissé kezdetleges, a gyermeki látásmódnak megfelelő formák alkalmazása. A naiv művészet fölfedezése a Balkán-félszigettől Latin-Amerikán át Skandináviáig erre az időszakra tehető, mint a népi kultúra romantizálásának és az iránta megnyilvánuló folklorisztikus érdeklődésnek a lenyomata. 1934. augusztus 19-én a budapesti Nemzeti Szalon már ún. östehetség-kiállítást nyitott, amely vitára és a tehetség mibenlétéről való gondolkodásra ingerelt egy tevékeny elmét, ti. Németh László író-t, és elvezette

6 Uo. 12.

7 Hushegyi Gábor: *Prohászka-Tallós István*. <https://artportal.hu/lexikon-muvesz/prohaszkatallos-istvan-5981/>, 2023. 08. 14.

8 Szíj: i. m. 41.

később a parasztkollégium, a „nép Eötvös-kollégiuma” megalapításának gondolatához.⁹

A naiv művészet említése Prohászka kapcsán azért érdekes, mert mások éppen az avantgárd hatását emelik ki a későbbiekben. De az östehetség iránti főhajtás és az avantgárd elvben összefér (minthogy mindkettő az akadémiák elleni lázadást, lázítást fejezte ki, csak egyik öntudatlanul, másik deklarált formában), ahogyan Kassák Lajosnak a *Nemzeti Szalon*-beli kiállításról a *Nyugatba* írott lelkes szavai sugallták.¹⁰

A témaválasztás már önmagában kifejezett egy programot a naiv művészet tisztelői számára: a nép kulturális rétegeinek fölfedezését. Így a naiv művészet betölthetett bizonyos népi, paraszti témák és motívumok révén egy csatorna szerepet a magas kultúra felé.¹¹ Ezért nem tartozik Prohászka a naiv festők közé: Németh László szavaival, nem a „honnét származik” a fontos a művészetében, hanem az, „amit mond.”¹² Prohászka formailag használta a naiv művészetet, de képeinek szellemisége és magasabb missziója több annál: a nép eltűnőfélben levő hiedelmeinek, mondáinak, meséinek, babonáinak megismertetése a tágabb közönséggel. Prohászka nem tetszelgett a csallóközi néphagyományban, hanem fölemelte mintegy e hagyományt a polgári rétegek számára azzal, hogy beemelte a témát a magas kultúrába. Mindehhez a csallóközi lokálpatrióta érzület és a nép megbecsülése kellett. Ami már átvezet bennünket a sarlós évek értékeléséhez.

Sarlós évek

A 20-as évek végén Prohászka már elismert alkotó. A következő évtized elején kezdődik részvétele a Sarló munkájában. De mi is volt a nagy múltú szlovenszkói diákmozgalom? Vissza kell nyúlnunk az impériumváltás korához.

A két háború közötti Csehszlovákiában egy új generáció nőtt föl, amely érzekelte, hogy az irredenta álmokra semmi remény nincs, és a realitást elfogadva, a csehszlovák demokrácia által nyújtott keretek között kell küzdeni a magyarság kulturális jogaiért. Ahogyan Peéry Rezső fogalmazta, „az értelmiségi fiatalok százai kerültek a cseh egyetemeken testközelbe a cseh és szlovák szellemi világgal, megismertek két szláv nyelvet, kétfajta történelmet és művelődéstörténetet,

9 Németh László: Östehetségek és fogalomzavar. In Németh László: *Művelődéspolitikai írások*. Vál., szerk. és az utószót írta Monostori Imre. Bp., é. n., Országos Közművelődési Központ, 26; Papp István: *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig. Népi tehetségek gondozása vagy tudatos elitnevelési kísérlet?* Bp., 2008, Osiris Kiadó (sorozat: Politikátörténeti füzetek, sorozatszerk.: Földes György), 64.

10 Székely András: *A magyar festészet évezrede*. Pomáz, 2001, Kolibri Kiadó, 99.

11 Uo. 98.

12 Németh: i. m. 26.

s ezt a tudásbeli volument lassan-lassan átadták környezetüknek. Két évtized folyamán kialakult a magyar–szláv területen egyként otthonosan mozgó magyar értelmiségi típusa, kialakult újból – ezúttal a magyar nemzetiségű emberek körében – egy újfajta sáv és zóna két nemzet, illetve három nemzet között.”¹³

A Prágában, Pozsonyban és Brünnben tanuló fiatal magyar értelmiség a határon túli irredenta kormánypropaganda helyett szorgalmazta a belső építkezést és útkeresést. A régi elit helyett a parasztságba vetették a magyar nemzeti megújulás reményét. Ám előbb meg kellett ismerni ezt a magyar parasztságot. A döntően középosztálybeli családokból jövő és hasonló szocializációjú cseh és szlovák városi körökben forgolódo fiatalok nem sokat tudtak a felvidéki (mint ekkor hívták: szlovenszkói) parasztságról. 1925-ben Prágában, Brünnben és Pozsonyban öregcserkész-kör alakult Szent György Kör névvel, a temesvári születésű Balogh Edgár, a *Prágai Magyar Hírlap* publicistája vezetésével. A Szent György Kör regőscserkész-falujárásokat szervezett 1927–28-ban a szlovenszkói falvakba, s ez az élmény megrázó hatást gyakorolt a fiatalokra. A falvak életével való megismerkedés során rá kellett jönniük arra, amire a pár évvel későbbi anyaországi falukutatóknak: a magyar parasztság és általában a parasztság mélységes kilátástalanságára. A magyar fiatalok a regőscserkészkeretében, falujárások alkalmával találkoztak a szlovenszkói falvak szegénységével – mind a magyar, mind a nem magyar (szlovák, ruszin-ukrán) falusi nép nehéz életkörülményeivel.¹⁴

A falujárás hatásaként 1928-ban bontott zászlót a Sarló mozgalom. A cserkészkeret mellett Györy Dezső szlovenszkói író, újságíró, valamint Ady Endre, nem meglepő módon Szabó Dezső, valamint Móricz Zsigmond (az ún. „faji triász”) gyakorolt hatást a Sarló eszmerendszerére. Kossuth Lajos és Jászi Oszkár dunai konföderációs tervezeteinek szellemi inspiráló hatását is ott találjuk a mozgalom indulásánál.¹⁵ Legismertebb alakjai Balogh Edgár, Dobossy László, Peéry Rezső, Jócsik Lajos és Szalatnai Rezső voltak. Mivel a mozgalom elvetette az anyaországi irredentizmusát, és a „Nagy-Magyarország” leszűkítő értelmezése helyett a dunai patriotizmus szellemében a közép-európai nemzetek békés együttélését tekintette célnak, egy időben a sarlósok elnyerték Tomás Masaryk csehszlovák köztársasági elnök szimpátiáját. Benešsel már jóval nehezebb dolguk volt, már csakazért is. Közben a Sarló egyre közelebb került a Csehszlovák Kommunista Párthoz.¹⁶ 1934-re a mozgalom fölbomlott. Ahogyan a magyarországi népi mozgalom esetében történt, a Sarlóban is ki elment balra, ki jobbra. Míg

13 Peéry: i. m. 72–73.

14 Bajcsi Ildikó: A népi ideológia jelentősége a sarlós nemzedék körében. In *A népi gondolat a 20. században*. Szerk. Novák Attila és Pap Milán. Bp., 2022, Századvég Kiadó, 165.

15 Uo. 165–166.

16 Peéry Rezső: Balogh Edgár és a Sarló. In Peéry Rezső: *Malomkövek között. Találkozás kortársakkal*. Feljegyzések, beszámolók, karcolatok. Bern, 1977, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 19.

Balogh Edgár kommunista, Jócsik Lajos parasztpárti, Brogyányi Kálmán – egyedül a sarlósok közül – nyilas lett, Peéry Rezső a szociáldemokratákhoz csatlakozott.¹⁷

A néphagyományok kutatása, a népi témák választása szinte predesztinálta Prohászka-t, hogy csatlakozzon a Sarlóhoz. 1931–33 közé tehető a művész „sarlós” évei – ez volt a mozgalom fénykora, de egyúttal felbomlásának nyitánya. Azonosult a Sarló baloldali szárnyával. Mint sokan mások a korban, Illyés Gyulától József Attiláig, egyszerre nyitott a népiség és a baloldal felé. A 30-as évek elején, nyilván nem függetlenül a Sarló baloldali fordulatától, a társadalmi aktivizmus fokozódik a képein, olykor naiv formában (*A falusi agitátor, Jézus és Marx, Bőség*). A szocializmus valamilyen ködös, kidolgozatlan, naiv, népies elképzelését és a vallással való egybehangzását mutató képeinél jelentősebbnek ítéli a művészettörténet a csallóközi életképeket, amelyek kevésbé sugallanak nyílt politikai aktivizmust, de tanúskodnak a baloldali értékválasztásról. Erős láttató erővel jeleníti meg a szociális kérdéseket a *Dudás*, a *Krumpliszedők*, a *Rokkant család*, a *Földosztás* és a *Csallóközi telepesek* című festményein. *Nyúzzák a földet* című képe ott lógott a Sarló pozsonyi központjának falán.¹⁸ Ezek a képek, amelyek a valóságból veszik tárgyukat, társadalmilag konkrétak, ellentétben a naiv vallásos-szocialisztikus *Jézus és Marx*szal vagy a földre szállt mennyországot vizionáló *Bőséggel*.

Közben egyik kiállítás a másikat érte Prohászka pályáján. 1928–1940 között szinte alig volt év, hogy ne lett volna kiállítás a képeiből. Révkomárom, Kassa, Prága, Pozsony mellett kétszer rendezett képeiből kiállítást a budapesti Nemzeti Szalon. 1935-ben megkapta a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság I. díját.¹⁹ Közben Győr városa megvásárolta *Aratás* című képét. Majd megfestette *Győr visszafoglalása* című történelmi tablóját.²⁰ Ekkorra már Csehszlovákia 1938-as fölosztásával, majd a tisoí fasiszta Szlovákia megalakulásával, valamint Lengyelország németek és szovjetek általi fölosztásával sötét fellegek borultak Közép-Európa egére.

Északnyugat-dunántúli számkivetettség

A II. világháború utáni reszlovakizáció, a magyarság egy részének deportálása nem kímélte a Sarló résztvevőit sem. Peéry Rezsőt ugyanúgy elűzte az új rezsim, nem méltányolva a cseh hazafiakat és szlovák kommunistákat is üldöző Tiso elleni aktív, börtönt is vállaló ellenálló tevékenységét, mint Prohászka-t. A sorsfordulataként mindketten Mosonmagyaróvárra kerültek 1947-ben: a festő

17 Bajcsi: i. m. 163–164.

18 Balogh Edgár: *Hét próba*. Bp., 1965, Szépirodalmi Könyvkiadó, 342.

19 Szíj: i. m. 53.

20 Uo. 36.

magától költözött ide, Peéry viszont tanárként helyeztek az államosított piarista gimnáziumba, amelynek később igazgatója lett. Egyikük sem érezte jól magát a városban, dacára a Pozsonyhoz és Csallóközhöz való közelségnek – vagy éppen amiatt! Nyomasztó volt ez a közelség, mert emlékeztetett a honatalanságra. Emellett Mosonmagyaróvár is átalakult: a német nemzetiségűek kitelepítése hozzájárult Magyaróvár és különösen Moson régi arculatának, kulturális hagyományainak elvesztéséhez.²¹ Az sem tett jót, hogy a kisváros a virtuális vasfüggöny és nagyon is kézzelfogható határsáv közelében feküdt, kéznyújtásnyira nemcsak Pozsonytól és Somorjától, hanem Bécstől és a Nyugattól is – emiatt a kommunista rendszer karhatalma itt kétszeresen éber és gyanakvó volt. Peéry Tomiként, „isten háta mögötti Mosonmagyaróvárként”, „határszéli kisvárosként” hivatkozik írásaiban a városra, amelynek a kommunista pártállam évei alatti megszürcülését, a kommunista párt fizikai és mentális térfoglalását oly érzékletesen villantja föl az emigrációban írott, ún. hirtenbergi kéziratában.²²

A mosonmagyaróvári tartózkodás nem volt sikeres Prohászka szempontjából sem, bármennyit nyert is általa a város művészi élete. Peéry a művész anyagi gondjaival magyarázta a nehézségeit Szalatnai Rezsőhöz címzett levelében: „Prohászka Pista is itt vergődik Óvárrott, olyan infernális körülmények között, melyek a nálam jóval edzettebb kedélyeket is az étvágytalansággal felkavarják. Ha valami csoda nem történik, lehet, hogy ezen a télen belerokkan az alultápláltságba és a nyomorba. Nem titkolja már azt az érzését, hogy nem bírja tovább. Ugyanakkor megmaradt hívő és lelkes embernek, ami szép és csodálatos. Hozzá képest persze nekem arányfelettem van, aminek következtében érintkezéseink rám nézve sikerültek.”²³

Nem tudta megszokni a kisvárost – ahogyan Peéry Pozsonyt, ő a Csallóközt tartotta igazi hazájának. Szij Rezső művészeti író, művelődéstörténész (szintén a népi mozgalom tagja) élnélhetlenséggel magyarázta, hogy a festő nem tudott megnyugodni Mosonmagyaróváron, de valószínűleg a honvágy is szerepet játszott ebben. Pedig próbált alkalmazkodni a megváltozott környezethez. Ahogyan a 20-as években a Csallóköz, most a tájegység déli szomszédja, a Szigetköz táját és néphagyományait festette meg. A kor szellemében megpróbálkozott a társadalmi aktivista témákkal is (*Szigetközi részlet tsz-szel*, 1960), de ezek jóval erőtlenebbek, mint a hasonló tárgyú 30-as évekbeli képei.

21 Thullner István: A népi demokrácia kora. In *Mosonmagyaróvár*. Szerk. Tuba László. Bp., 2018, Mosonmagyaróvár, 303.

22 Peéry Rezső Szalatnai Rezsőnek. Tomi, [19]50. május 5. In Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Kedves Rezső! Drága Bió! Peéry Rezső és Szalatnai Rezső levelezése*. Bp., 2001, Present & Noran, 53. Peéry Rezső: *Szemben az emlékekkel. Kelet-európai feljegyzések, 1948–1953. A hirtenbergi kézirat*. Bp., 2001, Ister, 122–123.

23 *Peéry Rezső Szalatnai Rezsőnek*. Moson, 1949. október 27. In Filep: i. m. 52.

Talán azért is, mert a létező szocializmus viszonyai nem feleltek meg Prohászka várákoszásának: a létező szocializmus realitása nagyon távol állt a 30-as évekbeli *Bőség* vagy a *Jézus és Marx* naiv szocialisztikus utópiájától. Vallás, népiség és szocializmus közül az utóbbi felé billent a mérleg az első kettő kárára, és egy érzékeny alkotóművész, akinek az ember természeti és épített környezete, a néphagyomány, a népmondák, legendák, babonák témát szolgáltattak, nehezen emészette meg a propagandából dübörgő nyers materializmust. Prohászka kifejezte óvatosan a kritikát a szocialista építés módjával: a *Szigetközi részlet* tsz-szel című képen a táj hangsúlyosabb, mint maga a tsz.²⁴ A szocialista modernizációval járó gépesítés és iparosítás idején drámaian hangsúlyossá vált Prohászka félelme a gépektől. Öccse halála óta démonizálta a gépeket. Márpedig világosan látnia kellett, hogy az új gépkorszak tönkreteszi a közösségeket, amellett, hogy pozitív módon megkönnyíti a termelés folyamatát. A szoc-reállal nem tudott mit kezdeni, ez is magyarázza, hogy 1950 után a társadalmi aktivizmus kifulladt a képein.

A festő eladta házat, és az Aranyossziget utcában vett magának egy jóval kisebb, szegényesebb ingatlant. A művészi sikerek ellenére a hontalanság érzése, első feleségének halála, a másiktól való válása, fia halála egyre depressziósabb hangulatba sodorta. Élete végén az újrónafői szanatóriumban lakott, és 1974-ben elhunyt.²⁵

Számos múzeumban őrzik képeit: a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumban, a Somorjai Helytörténeti Múzeumban, a Pozsonyi Városi Képtárban és a Prágai Modern Galériában. Mosonmagyaróváron utca, egyesület, egykori háza falán emléktábla, valamint a Hansági Múzeum falán relief őrzi emlékét. Mindenekelőtt azonban a csallóközi és szigetközi táj és néphagyományok megörökítőjére kell emlékezni. Prohászka jelentősége abban áll, hogy művészetével, témaválasztásaival (tájak, néphagyományok) kifejezte a Sarló mozgalom lényegét, melyet barátja, Peéry fogalmazott meg: „Az embernek nem az állam, hanem az emberi környezet, a nép, a táj, az emlékek, az anyanyelv és műveltség a hazája.”²⁶

24 Szíj: i. m. 39.

25 Kimlei-Tuba: i. m. 210.

26 Peéry 1984: i. m. 71.